

**Відгук офіційного опонента
на дисертацію Бабаніної Вікторії Вікторівни
«Кримінальне законодавство України: механізм створення та
реалізації», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних
наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право**

Актуальність теми дослідження. Проблеми розвитку та удосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність спричинені як фрагментарністю частини нормативно-правових вирішень, так і значними суперечностями законодавства останніх років. Це також неузгодженість окремих новел із суспільними потребами, поглиблення розриву між нормативними положеннями та економічними, організаційними, технічними можливостями їх реалізації, що призводить до виникнення конкуренції законодавчих норм, колізій між ними та прогалин у регулюванні правових відносин. Свідченням же дієвості та ефективності законодавства про кримінальну відповідальність є чіткість, узгодженість та зрозумілість його норм, починаючи з етапу їх ініціювання, дотримання регламенту розгляду та процедури прийняття.

Неналежний рівень юридичної техніки щодо створення норм законодавства про кримінальну відповідальність, суб'єктивізм та недодержання процедури їх прийняття негативно позначається на правозастосуванні, зокрема як у слідчій, так і в судовій практиці, що спричиняє в цілому нігілістичне ставлення до законодавства як з боку самих суб'єктів правовідносин, так і будь-яких громадян. У зв'язку із таким станом знов і знов постає необхідність прийняття нових чи внесення змін до вже наявних законодавчих актів у сфері кримінальної відповідальності. У певних випадках за час дії Кримінального кодексу України 2001 року (далі – КК України) одні й ті ж законодавчі норми змінювалися від 5 до 8 разів, а то й більше. Кількісні показники прийняття законів про внесення змін до КК України засвідчують стрімку динаміку до їх збільшення. Так, кількість

запроваджених після 2001 року законодавчих змін до КК України значно перевищило на теперішній час показник в 1000 різноманітних новацій.

Що стосується теоретичної складової обраної теми, то слід зазначити, що в українській науці в дослідженнях правників *феномен створення та реалізації* законодавства про кримінальну відповідальність *не розглянуто як цілісне правове явище*.

Незважаючи на достатні наукові розвідки щодо створення законодавства про кримінальну відповідальність та його норм, цей процес саме у *комплексі з їх реалізацією* не знайшов належного наукового розв'язання. Складнощі на шляху реалізації законодавства про кримінальну відповідальність, а також помилки, яких припускаються в цьому процесі суб'єкти правотворення та правозастосування, послаблюють насамперед ефективність його дії, дискредитують правозастосовну діяльність правоохоронних органів та судової гілки влади.

Обґрунтовуючи актуальність теми свого дослідження, В. В. Бабаніна слушно зауважує, що у зв'язку з розвитком техніки правотворчості, інтерпретації та реалізації юридичних норм, зокрема кримінально-правових, постає необхідність встановлення відповідності подальшого реформування КК України загальним тенденціям сучасних кодифікацій.

Отже, з огляду на викладене, можна зробити висновок, що тема дисертації «Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації» є *актуальною*.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.

Ознайомлення з дисертацією та її авторефератом дає підстави стверджувати, що робота містить основні необхідні для такого дослідження компоненти: методологію дослідження, ретельний аналіз більшості попередніх наукових напрацювань, звернення до зарубіжного досвіду, а також належну апробацію результатів дослідження.

Пошукувачка *мету* конкретизувала в *завданнях* дослідження, а їх реалізацію відобразила у *висновках* до роботи. *Методологія* репрезентована переліком загальнонаукових і спеціально-наукових *методів*, що забезпечило в цілому об'єктивний аналіз предмета дослідження та формування на цій підставі ґрунтовних висновків. Слід також відмітити, що В. В. Бабаніною, задля того, щоб отримати нові наукові результати, пріоритет при дослідженні було надано методам *синтезу* й *моделювання*. Так, метод синтезу було використано під час розгляду механізму створення та реалізації законодавства України про кримінальну відповідальність шляхом поєднання окремих процедур його створення та реалізації, а метод моделювання – під час розроблення процедур створення та реалізації відповідних норм законодавства про кримінальну відповідальність.

Нормативною основою дисертації є Конституція України, міжнародно-правові акти, КК України, інші нормативно-правові акти України.

Об'єктивність і достовірність висновків підтверджує ґрунтовна *емпірична база*, яку становлять результати анкетування 480 працівників Національної поліції України та прокуратури, працівників центральних правоохоронних органів, суддів та адвокатів у м. Києві та 12 областях України. Авторкою узагальнені результати вивчення 346 кримінальних проваджень, статистичні дані МВС України, Генеральної прокуратури України, Міністерства юстиції України за 2013–2019 роки; відомості Єдиного державного реєстру судових рішень щодо 350 кримінальних проваджень, а також матеріали Верховної Ради України щодо зареєстрованих, прийнятих та відкликаних законопроектів стосовно внесення змін до кримінального законодавства України (докладніше див. стор. 27 дисертації, стор. 6 автореферату).

В. В. Бабаніна опрацювала значний масив літератури з теми дисертаційного дослідження (900 найменувань). Дисертантка виявила неабияке вміння критично аналізувати положення використаних нею

теоретичних і нормативних джерел. Крім того, слід зазначити й про *апробацію* результатів дисертаційного дослідження, що реалізовано в 52 наукових працях, серед яких монографія, 19 наукових статей у наукових фахових виданнях України, ще 11 – у наукових періодичних виданнях інших держав (Люксембург, Молдова, Німеччина) та виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз.

Зазначене засвідчує про належну обізнаність дисертантки в досліджуваних питаннях, що забезпечило достатній рівень обґрунтованості сформульованих у роботі висновків.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою в Україні комплексною монографічною працею, у якій *логічно поєднано* механізм створення та реалізації кримінального законодавства України. Конкретний внесок дисертантки передбачає уведення в науковий обіг нових концептуальних положень, пропозицій і рекомендацій. Зокрема, у роботі вперше, з огляду на сучасні досягнення теорії кримінального права, визначено, що: система кримінального законодавства України – це *сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів структури кримінального законодавства, які ґрунтуються на принципах кримінального права та спрямовані на реалізацію завдань КК України*. Складовими цієї системи є елементи структури, принципи та джерела. Науково доведено, що не лише КК України визначає порядок і підстави притягнення до кримінальної відповідальності, призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності чи звільнення від покарання та його відбування, але це й міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, у першу чергу тих, що імплементовані у національну правову систему.

Потребує підтримки судження авторки, що механізм створення законодавства України про кримінальну відповідальність – це *діяльність* суб'єктів законотворення, спрямована на кримінально-правове регулювання

та охорону суспільних відносин, яка реалізовується через відповідну процедуру в системі національного законодавства; *мета* – забезпечення ефективної, науково обґрунтованої, соціально обумовленої законотворчості суб'єктами створення законодавства України про кримінальну відповідальність та його норм; *завдання* – створення умов для залучення науковців та громадськості до обговорення законопроектів кримінально-правового спрямування. Це також встановлення обов'язковості проведення експертиз (наукової, кримінологічної, антикорупційної тощо) законопроектів кримінально-правового спрямування, недопущення утворення прогалів і колізій у законодавстві, зменшення конкуренції кримінально-правових норм.

Дисертантка пропонує в механізмі створення законодавства України про кримінальну відповідальність виокремити *два напрями*, які забезпечують його цілісність, повноту та системність: це укладення або ратифікації міжнародних договорів та утворення норм Конституції України, КК України та законів, які вносять зміни до них. Обґрунтовано, що основоположними елементами механізму такого створення є: а) суб'єкти його створення; б) процедура створення; в) юридична техніка як засіб створення норм законодавства про кримінальну відповідальність.

Заслуговує на увагу: 1) перелік чинників, які негативно впливають на процес створення національного законодавства, а саме відсутність: а) офіційної кримінально-правової політики в Україні; б) налагодженого механізму внесення змін до КК України у зв'язку з прийняттям Конституційним Судом України рішень про визнання неконституційними окремих його положень; 2) це також перелік техніко-юридичних чинників, що справляють негативний вплив на реалізацію законодавства про кримінальну відповідальність. Серед останніх слід виділити: наявність значної кількості *конкуруючих норм* у КК України; наявність *оціночних понять*, якими переобтяжені положення норм КК України.

Окремо слід підтримати твердження авторки, згідно з яким механізм реалізації законодавства України про кримінальну відповідальність – це *сукупність процесів* (система або метод чи спосіб) закріплення в законодавстві про кримінальну відповідальність *прав і обов'язків* суб'єктів кримінально-правових відносин у формі дотримання, виконання, використання та застосування; *мета* такого закріплення передбачає ефективне втілення в реальні кримінально-правові відносини суб'єктами їхніх прав й обов'язків, передбачених нормами законодавства про кримінальну відповідальність; *завдання* – розширення правової активності суб'єктів кримінально-правових відносин щодо втілення в кримінально-правові відносини їхніх прав та обов'язків. Це також *підвищення рівня правової культури* як суб'єктів кримінально-правових відносин, так і правової культури суспільства в цілому.

Теоретично важливим є визначення В. В. Бабаніною *рівнів механізму реалізації* законодавства України про кримінальну відповідальність: загального (законодавства загалом), спеціального (однієї або кількох норм закону про кримінальну відповідальність у межах як одного, так і кількох кримінально-правових інститутів) й індивідуального (тобто застосування законодавчої норми у конкретній життєвій ситуації).

Слушною видається позиція здобувачки щодо *системи механізму реалізації* законодавства про кримінальну відповідальність, яку утворюють окремі його складові: механізми реалізації кримінальної відповідальності, реалізація обмежувальних заходів, примусових заходів виховного характеру, примусових заходів медичного характеру, звільнення від кримінальної відповідальності, заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, звільнення від покарання та його відбування тощо.

З огляду на зміст і сутність механізму реалізації законодавства про кримінальну відповідальність, визначено його базові елементи: кримінально-правові відносини; юридичні факти, що їх породжують; норми законів про

кримінальну відповідальність; суб'єкти реалізації законодавства про кримінальну відповідальність; акти реалізації (застосування) норм законів про кримінальну відповідальність. Механізм реалізації законодавства передбачає такі складові: *нормативну* – охоплює положення закону про кримінальну відповідальність, які визначають поведінку суб'єктів реалізації законодавства; *інструментальну* – становить сукупність кримінально-правових засобів, методів і способів, за допомогою яких відбувається реалізація кримінального законодавства; *суб'єктну* – суб'єкти, що беруть участь у різних формах реалізації норм законів про кримінальну відповідальність; *функціональну* – відображає динамічний взаємозв'язок та взаємодію структурних елементів механізму реалізації законодавства про кримінальну відповідальність. Теоретично значущими, проте інколи не цілком аргументованими, є висновки дисертантки щодо *виявлення невідповідності деяких норм КК України* положенням міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Потребує схвалення судження авторки, що метою механізму створення та реалізації законодавства України про кримінальну відповідальність є забезпечення єдності та взаємозв'язку процесів створення та реалізації законодавства всіма уповноваженими на то суб'єктами. В. В. Бабаніна наголошує, що завданнями такого механізму є: дотримання законності законотворчої діяльності суб'єктами утворення законодавства; створення умов для залучення науковців, фахівців-практиків і громадськості до обговорення законопроектів кримінально-правового спрямування; встановлення обов'язковості проведення відповідних експертиз законопроектів кримінально-правового спрямування; недопущення утворення прогалин та колізій у законодавстві України про кримінальну відповідальність, а також мінімізація конкуренції норм законів про кримінальну відповідальність; забезпечення взаємозв'язку суб'єктів створення та реалізації законодавства щодо виявлення в ньому недоліків;

розширення правової активності суб'єктів кримінально-правових відносин щодо забезпечення їх прав та обов'язків, передбачених законом про кримінальну відповідальність; підвищення рівня правової культури цих суб'єктів і правової культури суспільства загалом.

На особливу увагу заслуговує розділ 5 дисертаційного дослідження В. В. Бабаніної, у якому запропоновано засади формування сучасної моделі механізму створення та реалізації законодавства України про кримінальну відповідальність. Крім того, позитивним аспектом є запропонована дисертанткою процедура виявлення та усунення прогалин у кримінальному законодавстві України, яка передбачає такі етапи: 1) виявлення прогалини в законодавстві; 2) здійснення аналізу причин та умов виникнення такої прогалини, визначення подальших шляхів її подолання та усунення; 3) розроблення законопроекту про внесення змін до законодавства з метою усунення виявленої прогалини та врегулювання певних суспільних відносин; 4) перевірка законопроекту шляхом проведення відповідних експертиз (наукової, антикорупційної, кримінологічної тощо), проведення анкетування правозастосувачів і науковців з приводу врегулювання певних суспільних відносин (усунення прогалини); 5) доопрацювання законопроекту відповідно до результатів проведених досліджень; 6) внесення законопроекту на розгляд Верховної Ради України; 7) прийняття закону, який усуватиме виявлену прогалину.

Окреслено шляхи оптимального розв'язання дискусійних проблем, що стосуються колізій та конкуренції норм у законодавстві України про кримінальну відповідальність. Обґрунтовано, що основними видами колізій норм законів про кримінальну відповідальність є темпоральні, ієрархічні, міжнародно-правові. З'ясовано, що для подолання темпоральних колізій необхідно враховувати конституційний принцип дії закону в часі. Ієрархічну та міжнародно-правову колізії слід долати через застосування положень нормативно-правового акта, який має вищу юридичну силу.

Бабаніна В. В. належно обґрунтовує ті положення дисертації, які відтворюють зміст більшості положень наукової новизни, а також ті підходи, що становлять подальший розвиток ідей попередніх дослідників.

Переконливими та плідними для обґрунтування репрезентованих наукових висновків є *додатки* на 90 сторінках. У тексті дисертації авторка використовує результати власних емпіричних досліджень.

Обґрунтування теоретичних положень дисертації та запропонованих у ній висновків логічно пов'язано зі сформульованими пропозиціями. Системна реалізація таких положень і висновків надає можливість поглибити рівень теорії кримінального права, а також використати окремі з таких положень і висновків в процесі вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність та практики його застосування.

Практичне значення одержаних авторкою результатів визначається доцільністю застосування розроблених нею теоретичних положень, висновків і пропозицій, що мають прикладний характер, а тому використовуються та можуть бути використані в: *законотворчій сфері* – під час удосконалення положень законодавства, розроблення (опрацювання) законопроектів про внесення змін і доповнень до норм чинного КК України; *практичній діяльності* – для правильного застосування законодавства України про кримінальну відповідальність у процесі його реалізації: кваліфікації кримінальних правопорушень; підготовки висновків до проектів підзаконних нормативно-правових актів на предмет взаємоузгодженості з відповідними нормами КК України; *освітньому процесі* – під час викладання та вивчення кримінально-правових дисциплін; *науково-дослідній діяльності* – у подальших дослідженнях саме механізму створення та реалізації законодавства України про кримінальну відповідальність.

Зміст і структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, що об'єднують 21 підрозділ, висновків, списку використаних джерел (900 найменувань на 82 сторінках) і 10 додатків на 90

сторінках. Повний обсяг дисертації становить 600 сторінок, із них обсяг основного тексту – 410 сторінок. Такий самий показник зазначений і в авторефераті дисертації.

Аналіз запропонованої структури дисертаційного дослідження (визначення й співвідношення змісту, вступу, розділів та їх підрозділів, висновків і додатків) дає підстави визнати слушним розв'язання проблеми розроблення механізму створення та реалізації законодавства України про кримінальну відповідальність.

Зміст автореферату дисертації відповідає змісту роботи та встановленим вимогам. У ньому адекватно й стисло відображено положення кожного зі структурних елементів дисертаційної роботи. Складність і багатогранність проблеми, обраної дисертанткою, доводить, що опрацювання її здійснено із застосуванням суміжних юридичних наук кримінально-правового циклу, а також на підставі використання міжнародного досвіду щодо створення та реалізації кримінального законодавства.

Не деталізуючи далі численні здобутки та позитивні аспекти виконаної дисертаційної роботи, загалом позитивно оцінюючи науково-теоретичну та практичну значущість дисертаційного дослідження В. В. Бабаніної, її наукову новизну та можливість використання позицій і рекомендацій дисертантки в подальших наукових дослідженнях, правотворчій діяльності, освітньому процесі, а також правозастосовній діяльності, необхідно акцентувати увагу **на окремих суперечностях, спірних положеннях, які, на наш погляд, потребують або додаткової аргументації, або ж спеціальних роз'яснень**, зокрема:

1. Як це й прийнято, необхідною складовою вступної частини дисертації є *викладення методів проведеного дослідження* (стор. 25–27 дисертації, стор. 5–6 автореферату). В. В. Бабаніна, дотримуючись цієї вимоги, починає виклад переліку використаних методів пізнання із поділу їх на *загальнонаукові та спеціальнонаукові*. У цілому такий підхід є можливим,

хоча наука права поділяє методи наукового пізнання на більшу кількість основних груп (рівнів), наприклад, філософські методи, загальнонаукові методи та спеціальноюридичні методи (див. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х.: Право, 2017. Т. 2: Філософія права. С. 456–457). Взагалі дисертантці таке групування методів відомо (див. стор. 68–69 дисертації). Однак, заявивши про поділ використаних методів на групи, авторка такий підхід, при викладенні їх у вступній частині дослідження, не витримала, обмежившись вільним переліком методів, не додержуючись заявленої системи.

Окрім того, в переліку використаних методів В. В. Бабаніна вказує на *компаративістський (порівняльно-правовий, порівняльний, компаративний) метод*. За такого викладення, авторка фактично звела до одного два суміжних методи наукового пізнання: *компаративістський та порівняльно-правовий*. Що стосується другого методу із зазначених, то він є доволі розповсюдженим у сучасних дослідженнях. Науковці, які його використовують, порівнюють у *режимі теперішнього часу* право та законодавство інших країн із правом та законодавством України відповідно до предмета дослідження. Саме такий метод пізнання й використала В. В. Бабаніна у своєму науковому дослідженні.

Компаративістський метод пізнання являє також порівняння права і законодавства однієї країни з правом і законодавством іншої (інших) країни (країн), але *в аспекті історичного розвитку* (наприклад, це може бути порівняння розвитку кримінального законодавства Російської імперії із кримінальним законодавством Німеччини протягом XVIII–XIX століть). Варто зазначити, що в етимологічному плані поняття «компаративістський метод пізнання» походить від терміну «компаративізм», який у мовних словниках визначається як порівняльно-історичний метод у мовознавстві, що виник на початку XIX ст. (див., наприклад, Новий словник української мови,

том 1. Київ, 2001. С. 873). Компаративістський метод пізнання не знайшов відображення на сторінках рецензованої дисертаційної роботи.

2. У підрозділі 1.4. «Кримінальне законодавство та його співвідношення з кримінальним правом» В. В. Бабаніна аналізує основоположні категорії кримінального права та кримінального законодавства (законодавства України про кримінальну відповідальність) та з'ясовує їх співвідношення. Для аналізу визначені такі пари категорій (понять): *кримінальне право та кримінальний закон (1); кримінальний закон і кримінальне законодавство (2); кримінальне право та кримінальне законодавство (3)*. Надаючи належне аналізу цих категорій та вирішенню їх співвідношення, слід, однак, зауважити, що за межами аналізу залишилися ще одна, не менш важлива для права та законодавства пара категорій, що логічно пов'язана із виділеними авторкою парами. Це *кримінально-правова норма та норма кримінального законодавства України*. У роботі зазначені поняття широко використовуються. Так, кримінально-правова норма – на стор. дисертації: 118, 134, 139 та інших (на стор. автореферата 8, 22, 25 та інших); норма кримінального законодавства України – на стор. 306, 333, 348 та інших (на стор. автореферата 8, 22, 25 та інших). На перший погляд складається враження, що авторка відносить ці поняття до одного синонімічного ряду. Разом з тим, звернення до норми законодавства про кримінальну відповідальність (у першу чергу до норми статті Особливої частини) засвідчує притаманні їй певні характерні риси. Так, текст норми обов'язково повинен бути письмово викладений у статті КК України; текст повинен відповідати вимогам визначеності, бути чітко викладеним, ясным, зрозумілим. Він є обов'язковим для безпосереднього використання. Є й структурна особливість норми статті Особливої частини КК України. Так, охоронна норма складається із диспозиції та санкції. Тоді як кримінально-правова – із гіпотези, диспозиції і санкції. Норма закону про кримінальну відповідальність є *продуктом законодавчого веління*, тоді як кримінально-

правова – *продуктом логічного синтезу* (логічна норма). Суб'єктами такого синтезу є правозастосувачі, при застосуванні законодавства про кримінальну відповідальність, та науковці, при здійсненні певних наукових розвідок. Наведені (далеко не всі) роздуми засвідчують, що питання співвідношення кримінально-правової норми (або норми кримінального права) та норми закону про кримінальну відповідальність (або норми статті КК України) потребує належного розв'язання.

3. Науковий інтерес становить розгляд питання щодо *кола суб'єктів реалізації кримінальної відповідальності*, серед яких значна увага приділена *державі*. Співставлення різних поглядів дозволило В. В. Бабаній дійти висновку, що суб'єктом кримінально-правових відносин не слід визнавати державу загалом. Логічним, зазначає дослідниця, «видається виокремлення вченими відповідних органів державної влади (правоохоронні органи та суд) як суб'єктів реалізації кримінального законодавства» (стор. 325 дисертації). У подальшому, дисертантка, розвиваючи цю тезу, приходять до висновку щодо можливості визнання держави (державних органів) *потерпілою від злочину* та необхідності закріплення цього положення у нормі закону про кримінальну відповідальність (стаття 21 КК України) разом із фізичною та юридичною особами. У зв'язку із зазначеним виникає ряд питань. По-перше, чому на теперішній час норма матеріального права, що розміщена у статті 55 КПК України, обмежується лише фізичною та юридичною особами, що можуть бути потерпілими від злочину і чи можна її доповнити вказівкою на державу (її державні органи)? Чи можна за такого обмеження (відповідно до ст. 55 КПК України) визнавати *державу потерпілою від злочину* обов'язковою ознакою складу конкретного виду кримінального правопорушення (наприклад, за ст. 329 КК України «Втрата документів, що містять державну таємницю»)? І, нарешті, чому за межами нормативного визначення потерпілого від злочину авторка залишила суспільство (М. Панов, М. Сенаторов), людство (М. Фаргієв), органи місцевого

самоврядування (В. Борисов), різноманітні об'єднання громадян та установ, які виконують законодавчо унормовані завдання без створення юридичної особи (В. Борисов)?

4. В. В. Бабаніна, завершуючи дисертаційне дослідження, в підрозділі 5.3 «Формування сучасної моделі механізму створення та реалізації кримінального законодавства України», виокремлює п'ятьма пунктами *істотні* недоліки законодавства України про кримінальну відповідальність. Слід погодитися з двома її виокремленнями, це: наявність значної кількості колізій та прогалин у КК України (п. 3) та наявність значної кількості оціночних понять (п. 5). Що стосується інших виокремлень, то важко погодитися стосовно їх віднесення до істотних недоліків. Це: відсутність законодавчого визначення правил кваліфікації злочинів та інших суспільно небезпечних діянь; відсутність закріплення в законодавстві про кримінальну відповідальність його принципів (хоча певні з них знаходять відображення у статтях КК України, наприклад, у ч. 3 ст. 2 КК України «Ніхто не може бути притягнений до кримінальної відповідальності за те саме кримінальне правопорушення більше одного разу»); більшість ознак складу злочину не розтлумачено у КК України (стр. 410 дисертації). Слід зазначити, що зазначені положення мають достатньо розгорнуті вирішення в науковій та учбовій літературі та є (повинні бути) необхідною складовою знань правозастосувачів. Незважаючи на перманентну дискусійність щодо наведених положень, у цілому вони не мають у негативному сенсі істотного впливу на правозастосовну практику, а, навпаки, їх саме теоретична складова сприяє належному застосуванню норм законодавства України про кримінальну відповідальність.

Названі, у ряду з іншими, недоліки законодавства України про кримінальну відповідальність дозволило В. В. Бабаніній дійти висновку щодо нагальної необхідності *вдосконалення* законодавства України про кримінальну відповідальність і, як вона зазначає, «проведення реформи

національного кримінального законодавства» (стор. 410 дисертації). Стосовно такого висновку слід зазначити, що «вдосконалення» та «реформування» різні за змістом поняття. Вдосконалення КК України почалося відразу з його прийняттям у 2001 році. Інша справа, наскільки це відбувається вдало. У багатьох випадках уведення нових інститутів та норм КК України виглядає виправданим та необхідним, в інших – пов'язано із створенням колізій та правової невизначеності, на що дисертантка справедливо звертає увагу. Що стосується «реформування», то це поняття віддзеркалює значно інший соціально-правовий аспект, пов'язаний із сутнісним *зміненням* (створення якісно нового) законодавства про кримінальну відповідальність, що повинно бути обумовлено соціальними змінами, які відбуваються у суспільному житті держави. В. В. Бабаніна, наголошуючи на необхідності реформування законодавства України про кримінальну відповідальність, пропонує спершу виконати підготовчу роботу (напрями такої роботи визначені на стор. 410 дисертації, стор. 26 автореферату), з якою, у цілому, можна погодитися. Але така робота потребує попереднього дослідження *соціальної обумовленості необхідності такого реформування*. У роботі це питання не знайшло відображення. Досліджуючи його, автор відгуку, разом із доктором юридичних наук О. О. Пащенко, дійшли висновку, що на даному етапі розвитку українського суспільства та, зокрема, кримінального права України, є достатньо обставин соціальної обумовленості щодо *необхідності підготовки нової редакції* Кримінального кодексу України (див.: Борисов В. І., Пащенко О. О. До питання соціальної обумовленості нової редакції Кримінального кодексу України. *Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України*: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 17-19 жовт. 2019 р. Харків: Право, 2019. С. 33–37). Що стосується реформування, то ті концептуальні позиції, які, зокрема, пропонує Робоча група з питань

розвитку кримінального права¹, потребують наукового визнання та закріплення в науці кримінального права на рівні доктринальних положень, що й дозволить їх трансформувати у законодавство. Вочевидь, що це потребує часу.

Попри окресленні зауваження, дисертація щодо теоретичних і практичних засад формування сучасного механізму створення та реалізації кримінального законодавства України написана на достатньому науковому рівні, у ній ґрунтовно використано загальну та спеціальну літературу, вона має теоретичну та практичну значущість. На основі розв'язання поставлених проблем вдалося сформулювати науково обґрунтовані рекомендації з удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування. Це, своєю чергою, означає, що мети дисертаційного дослідження В. В. Бабаніної вдалося досягнути, а поставлені нею для її досягнення завдання виконано.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення:

1. Дисертація Бабаніної Вікторії Вікторівни «Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації» є самостійною оригінальною кваліфікованою науковою працею, яка містить науково обґрунтовані результати в галузі науки кримінального права, що мають концептуальне значення для її подальшого розвитку та розв'язують важливу наукову проблему, яка пов'язана з розробленням концептуальних засад пізнання кримінального законодавства України, механізму його створення та реалізації.

2. Дисертація відповідає паспорту спеціальності 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право», пунктам 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (з відповідними змінами від 19 серпня 2015 року № 656, 30 грудня 2015 року № 1159, 27

¹ Затверджена Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 р.

липня 2016 року № 567, 20 листопада 2019 року № 943), а також Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом МОН України від 12 січня 2017 року № 40.

3. Опонент вважає, що авторка дисертації – Бабаніна Вікторія Вікторівна, зарекомендувала себе кваліфікованою вченою та пропонує спеціалізованій вченій раді присудити їй науковий ступінь доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право».

В. І. Борисов, доктор юридичних наук, професор, радник при дирекції Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, академік НАПрН України